

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

Nr. 351

CIUMA DELA IASI
DIN 1770 DUPĂ DESCRIEREA
LUI ORRAEUS

TRADUCERE DIN ORIGINALUL
LATINESC ȘI COMENTARIU

TEZĂ

PENTRU DOCTORAT
IN MEDICINĂ ȘI CHIRURGIE
PREZENTATĂ ȘI SUSTINUTĂ
IN ZIUA DE 24/11 1927

DE

IOAN N. PRELIPCEANU

* 4 4 0 0 0 3 0 9 1 *

Biblioteca UMFST

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
FAÇULTĂTEA DE MEDICINĂ ŞI FARMACIE

Nr. 351

CIUMA DELA IAŞI DIN 1770 DUPA DESCRIEREA LUI ORRAEUS

TRADUCERE DIN ORIGINALUL
LATINESC ŞI COMENTARII

UNIVERSITATEA
DE MEDICINĂ ŞI FARMACIE
TEZĂ
PENTRU DOCTORAT
IN MEDICINĂ ŞI CHIRURGIE
PREZENTATĂ ŞI SUSTINUTĂ
IN ZIUA DE 1927

DE
IOAN N. PRELIPCEANU

*

24 MAY 2005

INST. MED. FARM. TG-MURES
ORV. TUD. GY. GYSZ. INT. MYH.
Bibl. Centrala-Központi Könyvtár
1927
Lelt. sz. *M. Olg.*

1927
TIPOGRAFIA „CULTURA“ CLUJ, STRADA IULIU MANIU Nr. 8

UNIVERSITATEA DIN CLUJ

FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

Decan : D-nul Prof. Dr. TITU VASILIU

Profesori :

Patologia Generală și experimentală . . .	D-1 Dr.	<i>Botez A. M.</i>
Istologia și embriologia umană	" "	<i>Drăgoiu I.</i>
Clinica infantilă	" "	<i>Gane T.</i>
Clinica ginecologică și obstetricală . . .	" "	<i>Grigoriu C.</i>
Istoria Medicinii	" "	<i>Guiart I.</i>
Clinica medicinală	" "	<i>Hațiegan I.</i>
Clinica chirurgicală)	" "	<i>Iacobovici I.</i>
Medicina operatoare)	" "	
Farmacologia și farmacognozia	" "	<i>Martinescu Gh.</i>
Clinica oftalmologică	" "	<i>Michail D.</i>
Clinica neurologică	" "	<i>Minea I.</i>
Medicina legală	" "	<i>Minovici N.</i>
Igienă și igiena socială	" "	<i>Moldovan I.</i>
Radiologia medicală	" "	<i>Negru D.</i>
Fiziologia umană	" "	<i>Nițescu I.</i>
Farmacia chimică și galenică	" "	<i>Pamfil Gh.</i>
Anatomia descriptivă și topografică . . .	" "	<i>Papilian V.</i>
Clinica oto-rino-laringologică (agr.))	" "	<i>Predescu-Rion I.</i>
Clinica stomatologică (supt.))	" "	
Clinica dermato-venerică	" "	<i>Tătaru C.</i>
Chimia biologică	" "	<i>Thomas P.</i>
Clinica psihiatrică	" "	<i>Urechia C.</i>
Anatomia patologică	" "	<i>Vasilii Titu</i>

JURIUL DE PROMOȚIUNE

Președinte : D-1 Prof. Dr. *Iuliu Moldovan.*

Membrii : { " " " *Iacobovici I.*
 " " " *Papilian V.*
 " " " *Botez A. M.*
 " " " *Hațiegan I.*

Docent : *Dr. Bologna.*

Memoriei Tatălui meu

*mort în războiul
pentru întregirea
Neamului*

Prefață

Atunci când ca ostaș mi-am făcut pe front datoria în războiul pentru întregirea Neamului, am rămas profund impresionat de suferințele celor mulți și, deși eram înaintat în vârstă, m'am hotărât pentru studiul frumos și nobil al medicinei. Acum, prin această modestă lucrare, încheiu anii de muncă de pe băncile Universității, hotărât să-mi depun toate silințele pentru binele obștesc.

În timpul studiului meu în Cluj am avut ocazia să ascult magistratele cursuri de istoria medicinei, ținute de dl profesor I. Guiart. Acolo am învățat să înțeleg și să iubesc trecutul de 5000 ani al științei și artei noastre. Astfel am ajuns să cer pentru teza mea un subiect medico-istoric.

Mi s'a dat subiectul acesta, deoarece încă n'a fost tradus în românește; deși este principalul izvor asupra acestei epidemii. Am căutat să dau o traducere cât mai aproape și mai precisă a originalului, după cât posibil. De asemeni am crezut de cuviință, să amintesc într'un capitol mic ceva și despre alte epidemii de ciumă, cari au adus adevărate ravagii asupra omenirii. Un capitol l'am dedicat biografiei lui Orraeus, care pentru noi Români prezintă un deosebit interes și se cuvine să știm cine a fost. N'am omis nici adăogarea cuvenitelor concluzii.

Am căutat să tratez acest subiect încurajat și îndrumat de Dl Docent Dr. V. Bologa, asistent al Inst. de Istoria medicinei dela Facultatea de medicină din Cluj. Cu această ocazie mă simt cu deosebire dator, să-i mulțumesc foarte mult pentru multa bunăvoință cu care mi-a pus la dispoziție toate datele, de cari am avut nevoie. De-asemeni exprim admirație și recunoștință d-lui prof. J. Guiart, directorul Inst. de Istoria medicinei. Președintelui tezei mele și Juriului de promoție și d-lui prof. Iacobovici toată

*recunoștința și sincera admirație pentru bunătatea ce în
totdeauna a avut-o față de mine.*

*Cu această ocazie mulțumesc Ministerului de Război
pentru ajutorul dat, fără de care nu mi-aș fi putut forma
această carieră. De-asemeni mulțumesc cu tot respectul,
cu toată stima și recunoștința d-lui Medic General Dr. I.
Potârcă, Inspector gen. a Serv. Sanit. al Armatei. D-lui
Medic Gen. Dr. Gh. Bădescu, d-lui Col. Dr. Stănculescu,
precum și tuturor superiorilor mei din Spit. Mil. C. VI. A.,
toate mulțumirile mele pentru sfaturile și îndrumările ade-
vărat părintești, ce mi le-au dat în decursul timpului ca
elev și ofițer-elev al Inst. Sanit. Mil. din Cluj.*

Introducere

Scurt istoric al epidemiilor de ciumă

Ciuma este o boală endemică în Asia, de unde a fost în diferite rânduri importată și pe alte continente. Drumul spre Europa e acelaș, pe care-l ia și cholera.

Drumul pe uscat: prin Afganistan, Belugistan, Persia, prin Caucaz și regiunea transcaspică.

Drumul maritim și fluvial: prin golful persic și fluviul Șat-el-Arab; sau prin Marea Roșie și canalul Suez.

Și sperăm că în viitorul apropiat să mai contăm și pe *drumul aerian*: Anglia—Bombay... Cine știe!

Un factor ulterior al propagării boalelor infecțioase exotice, e și pelerinagiul mohamedanilor la Mecca și Medina în timpul Bairamului; precum și pelerinagiul și transportul de cadavre ale Schișilor în locurile sfinte ale Persanilor la Kerbela.

În antichitate s'au descris multe epidemii sub denumirea de λοιμός, dar nu toate au fost veritabila ciumă.

Primele date sigure despre ciumă le datorăm lui *Dionysos din Kyrta* (citată de Rufus, ale cărui scrieri se găsesc reproduse în operele compilate de Oribasius a. 325—403 d. Chr.). Dionysos din Kyrta a trăit în anii 280—277 î. Chr., adică în timpul olimpiadei a 125-a. El descrie boala „pestilentes bubones, maxime letales et acuti, qui maxime circa Lybiam et Aegyptum et Syriam observantur“. Doi medici din Alexandria: Dioscorides și Poseidonius, cari au trăit la începutul erei creștine, au observat boala în Libia. Descripțiile lor sunt reproduse tot de Rufus, care zice că aveau „febram acutem, dolorem, perturbationem totius corporis et delirium et bubonum aparitionem, non solum in solitis locis, verum et in poplitis et cubitis“.

Ciuma lui Iustinian 531—580 ne-o descrie cu date

destul de prețioase Prokopius, Evagrius și Agathias: „Pestis bubonum“, „morbus inquinarius“ și „clades glandularia“.

Până în sec. XIV apoi n'avem scrieri precise. Atunci au scris lucrări de valoare cei doi medici personali ai papei: *Guy de Chauliac* și *Chalin de Vinario*, observatori ai ciumei din Avignon. Pe urmă vin comunicările medicului Dionisyus Colle, asupra ciumei din Italia superioară. Mai sunt scrierile belgianului Simon de Covino, care trăia în Avignon, precum și alte scrieri ale medicilor arabi și spanioli cum ar fi Ibnulchatib și alții. Dintre scriitorii nemedici cele mai importante referate le avem dela jurisconsultul italian Gabriel de Mussis, dela informatorul imperial Kantakuzenes și dela istoriograful Nicephorus din Constantinopol. Bocaccio și Petrarca vorbesc deasemeni cu groază de ciumă. Pe mare ciuma se propagă mai repede, ca pe uscat. În general, ea ține pas cu mijloacele de locomoție ale omenirii.

Ciuma din sec. XIV-a a fost cea mai teribilă din toate epidemiile de ciumă. Ea s'a ivit mai întâi în China și a fost adusă în Europa de Tafari, cari după ocuparea Crimeei, în anul 1347 au început asediul portului Caffa (Theodosia), unde se refugiară un mare număr de negustori creștini. În timp ce Tafarii asediau cetatea, ciuma adusă de ei secera mii de vieți din rândurile oștirii lor. Infuriați de rezistența celor asediați, au decis să le comunice și lor boala. Pentru ajungerea scopului acesta, cu mașini balistice de război, au lansat în cetate pe de-asupra zidurilor cadavrele celor pestiferați. Cei asediați aruncasă imediat înapoi cadavrele, în mare, dar totuși contagiunea ciumei se produsese și s'a întins repede între ei. Speriați, negustorii creștini își înarmară vasele lor și se refugiasă spre Italia, de unde aproape toți erau originari. Inșă ei duseră cu dânșii și ciuma, pe care o împrăștiau prin toate stațiunile, pe unde se opreau: în Veneția, Messina, Genova și Marsilia. În mai puțin de doi ani ciuma neagră făcea ravagii în întreaga Europă, care pierdu 25,000.000 de vieți dintr'o populație de 105,000.000, cât avea pe atunci.

Ciuma neagră a avut privilegiul să fie cea mai bine descrisă de medici. Simptomatologia ei se caracteriza esențial prin determinațiuni pulmonare: scuipări cu sânge, hemoptizii, precum și hemoragii subcutanate, cari luau aspectul de peteșii sau de mari pete negre, de unde și numele acestei boale de: *ciuma neagră* (pestis nigra, der schwartze Tod, la mortolega grande). Se mai prezintă și cu buboni și cu inflamația putridă a organelor respiratorii, cu dureri

mari de piept. S'a constatat deja în epoca aceea, că apariția petelor negre pe corp era un semn rău, căci moartea survenea foarte repede, cel mult după trei zile.

Ciuma neagră a persistat în Europa până în anul 1366, deci aproape două decenii.

În sec. XVII-a s'a scris puțin despre ciumă, căci a fost polemica între contagioniști și anticontagioniști, cari ziceau că boala s'ar datori unor perturbații astrale, cari ar produce putreziciunea dăunătoare vieții (teoria putreziciunii). În sec. XVIII. au fost bătute de ciumă mai mult părțile răsăritene ale Europei. Atunci s'a ivit, după o serie de epidemii anterioare în Principatele Române și cea din 1770, când cel mai mult a suferit orașul Iași. Tristele evenimente de atunci s'au păstrat pentru posteritate prin opul lui *Gustavus Orraeus*: „*Descriptio pestis, quae anno MDCCCLXX in Iassia et MDCCCLXXI in Moscua grassata est*“, a cărui traducere în românește se află mai la vale, fiind o descriere precisă și cât se poate de detaliată a epidemiei de pe atunci.

În sec. XIX-a au mai fost epidemii de ciumă, dar mai mici și localizate. Așa în 1812, 1813, 1816, 1821, 1824, 1828, 1829. Pentru cea din urma oară a apărut în Principatele Române în 1832, în Transilvania în anul 1829, iar în Basarabia în 1837.

Epidemia de ciumă bubonică din Junan din anul 1893, trecu repede în provincia Koang-Si, apoi spre Sud în Pakoi, iar în 1894 la Kanton; de acolo la Amoy, Swatow, apoi pe insula Hainan, Formosa și'n Hong-Kong. Epidemia din Hong-Kong a dat posibilitatea lui Kitasato și Jersin (cari lucrau independent unul de altul) să descopere microbul ciumei. De aci ciuma trecu în 1895 la Macao, iar în 1896 a fost transportată și la Bombay.

În sec. XX-a e recent cunoscută marea epidemie de ciumă (forma pulmonară) din iarna anului 1910—1911, în Mancuria și China de Nord, când au fost peste 60.000 de cazuri mortale. Această epidemie însă a putut fi sfînsă după 6 luni, grație aplicării riguroase a măsurilor sanitare de combaterea epidemiei, după sistemele cele mai moderne. La care combatere au luat parte somități ca prof. Kitazato, Zabolotni, Strong, Haffkyne, Petri, Martini etc. scăpând omenirea de întinderea unui nou flagel al morței negre.

Biografia lui Orraeus

Gustavus Orraeus, s'a născut la 20 August 1739 în Finlanda la țară (în parohiatul Taipalsaari lângă Wilmanstrand), unde tatăl său Magnus Orraeus avea funcția de predicator. Instruirea cea dintâi, dar foarte temeinică, mai ales pentru limbile clasice, a primit-o acasă împreună cu fratele său, cari mai târziu ajunse guvernor de Wiburg. Împlinind dorința părintelui său, la etatea de 14 sau 15 ani merse la Abo, ca să studieze teologia; dar înclinația sa pentru studiul științelor naturale ieși totuși în relief. El se decise, ca să se dedice medicinei, din care motiv se îndreptă spre St. Petersburg, unde pe timpul acela exista în marele spital militar o școală de botanică pentru subchirurgi. În anul 1755 intră el aici, după-ce mai'nainte în 4 Decembrie 1754 și-a susținut la Abo disertația sa: „Adumbratio Florae, dissertatione academica leviter delineata, praes. Petro Kalm“, obținând astfel și un titlu academic. Magistrul său cel mai excelent a fost Schreiber, căruia îi datora cele mai bune cunoștințe medicale, și căruia îi arăta totdeauna și multă afecțiune. În 1757 Orraeus deveni chirurg și ca atare repartizat la un regiment de infanterie. Cum a putut să se desvolte în condiții atât de inferioare pentru profesiunea sa, rămâne o enigmă; decât presupunând calitățile extraordinare și o putere spirituală, care a învins toate obstacolele din cale-i, ajungând la cea mai mare distincție. Despre această putere și aceste calități, cari au făcut cinste țamei și patriei șale, a dat dovezi în timpul războiului de șapte ani, când ca tânăr de 20 ani a ajuns cu trupele rușești până la Berlin. Și atunci, ca și'n campaniile mai recente domnea între oști disenteria, o boală care-i cel puțin tot atât de ucigătoare ca și tifosul. Ea devine supărătoare și nefastă prin aceea, că scoate din luptă un număr considerabil de oameni; deosebit de aceea că se asociază frecvent și cu scorbutul.

Orraeus a constatat după mai multe autopsii o staguare a sângelui în extremitățile inferioare (probabil tromboze), un moment patologic, de care medicii pe atunci n'aveau ideie. El a vindecat imediaț în cartierele de iarnă din Silesia (1759) un mare număr de bolnavi, aplicându-le „*strămare*“ (*setaceum*) la *gambe* (probabil pentru artropatii).

După pacea cu Prusia (1762) i s'a dat un post la fizicatul din St. Petersburg, iar un an mai târziu fu numit operator la spitalul maritim. La întocmirea „colegiului medici-

nal", cea mai înaltă instituție sanitară pe atunci în Rusia, primi Orraeus în 1768 ca cel dintâi demnitatea de doctor în medicină. A fost un eveniment pe care s'a pus atâta preț, încât însă-și împărateaza a băut în sănătatea primului doctor rus.

E evident că în timpul acestor șase ani a lucrat necentenit pentru perfecționarea sa; căci deosebit de aceea că'n 1769 l'au găsit apt de a lua locul unui medic general al armatei 2-a, când era numai de 30 ani, dar s'a arătat destoinic și'n următoarele războaie cu Turcii. Astfel că era greu să afli prin ce și-a câștigat încrederea oarbă alui Romanzov, care-l remarcase încă din timpul războiului de 7 ani. Nu știai, și-a câștigat această încredere prin bărbăție, prin iubirea față de datorie, prin spiritul de observație medical sau prin iscusința sa. După terminarea primei campanii succesul campaniei 2-a ar fi fost compromis prin ciumă, dacă s'ar mai fi comis aceleași greșeli, cari erau să ducă la pieire prima armată. Din acest impas însă i-a scăpat Orraeus.

De remarcat e că'n orele sale libere el se recrea în viile din împrejurimile Iașilor, dedicându-se studiului naturii; unde i se păru bățător la ochi, că odată cu întinderea progresivă a miazmelor ciumei, dispăreau brusc insectele cari erau pe acolo mai înainte în număr mare.

Activitatea sa în timpul ciumei din Iași, o prețuiește istoria așa cum se și cuvine.

În timpul ciumei din Moscova, grație măsurilor sale energice, ciuma nu s'a mai întins la St. Petersburg, nici în multe ale orașe ale colosului rusesc.

Orraeus mai vede odată Moldova în tovărășia prințului Orlov, în anul 1772, când mai licăreau scânteii sporadice de ciumă. În acelaș an fu numit medicul poliției la St. Petersburg, la sfârșitul aceluiași an prim-medec la Moscova, în locul lui Rinder, care a negat mereu ciuma. În Moscova câștigă Orraeus din practica medicală 30.000 ruble, cu cari apoi se retrage din activitatea medicală (1776), căci suferea de hipocondrie. Pe moșia sa de lângă St. Petersburg se ocupa cu agricultura, unde de asemeni deveni renumit. Aci scrise lucrări despre epizootii, cari le mai observase el în timpul războiului cu Turcii. Inventă un plug care îi purtă lung timp numele. Pe la 1782 îl alese membru „societatea liberă economică“, la ale cărei scrieri aduse multe contribuții prețioase.

Abia în 1803 contele Simion Voronzov atrase atenția

împăratului Alexandru asupra meritelor acestuia, și-l numi membru al consiliului medicinal, iar la 1808 membru al Academiei medico-chirurgicale din St. Petersburg. Doi ani mai târziu, din cauza vârstei sale înaintate, a fost concediat, fiind consilier de stat și muri la 1 Septembrie 1811.

Orraeus a avut 16 copii, din cari cei mai mulți au murit din copilărie; numai trei fete măritate la St. Petersburg au trăit mai mult. Din scrierile mai însemnate, care le-a lasat, este opul său monumental asupra ciumei. Pe la 1807 a mai scris o carte medicală: „febra catarală“, care însă e mai puțin cunoscută.

Istoria ciumei din Iași

Traducere după textul latin al lui Orraens din : „*Descriptio pestis quae anno MDCCLXX in Iassia, et MDCCLXXI in Moscu grassata est*”, (Petropoli, sumptu Ioannis Zahariac Logan, bibliopolae, MDCCLXXXIV), pag. 1–23, capitolul intitulat „*Sectio historica – Historia pestis Iassiensis*”.

În luna Septemvrie a anului 1769 numeroasa oaste turcească, care era adunată sub celatea Hotinului, a fost învinsă și nimicită, încât a trebuit să se îndrepte grăbită spre Dunăre dealungul Moldovei și Munteniei. O parte din oștirea noastră urmărea pe fugari, apoi punând mâna pe Iași, capitala Moldovei, împreună cu întreaga provincie, am așezat unități mai mici pretutindeni unde fuseseră garnizoane turcești. Dintre cari una lângă Galați, comandată de Locotenent-Colonelul Fabrician. Acest orașel moldovean are un port nu tocmai de disprețuit, așezat pe malul Dunării din spre noi, între gurile râurilor Prut și Siret. Către finea lui Noembrie Locotenent-Colonelul Fabrician atacă un număr însemnat de oaste turcească cu așa succes norocos, încât după o luptă cruntă, dar glorioasă, au fost prinși mulți dintre fruntași, între cari și Mavrocordat Voevodul Moldovei.

Acest ofițer ocupă orașul și instalează o garnizoană, distribuind prin locuințele particularilor pe toți bolnavii și răniții, cari deveniseră inapți pentru a putea suporta greutățile unei vremi rele.

Despre ciumă, care fusese de curând adusă de corăbiile turcești din Constantinople, și care abia recent a fost cunoscută de locuitori, el nu știa nimic. După ce trec puține zile însă, câțiva dintre soldații de ocupație și din cei ospitalizați anterior ca bolnavi, precum și un subchirurg oarecare care-i îngrijea, mor cu semne de ciumă. Aceeași

soartă o au și doi dintre soldații cari stăteau de santinelă lângă principele prizonier. Din cauza aceasta periculoasa localitate a fost repede evacuată, în urma cărui fapt a dispărut în scurt timp molima dintre ostași, chiar în timpul marșului către Iași; încât eu însu-mi am început să mă îndoiesc: oare boala care a făcut pe câțiva să-și ia adio dela viață, a fost chiar veritabila ciumă? Și cum se întâmplă în totdeauna în asemenea împrejurări, interpretam toate destul de optimist.

Imediat ce cohorta aceasta a revenit la Iași pentru timpul iernii, soldații sănătoși se împart în locuințele târgoveților, iar cei bolnavi în nosocomiul militar, care era așezat în palatul principelui Moldovei. Trecură aproape trei săptămâni liniștite și nu se arăfă nici un indiciu de o astfel de calamitate. Inșă nu ajunsese la jumătatea lunei lui Ianuarie din anul 1770, când chirurgii cari făceau serviciul în lazaret au observat nu numai multe febre peteșiale, ci chiar la câțiva dintre aceștia, că după ziua 7-a sau 8-a de febră se ivesc în regiunea inguinală niște buboni neobișnuiți. Erau apăruiți melastatic cu crize imperfecte, dar nu se vedeau a lăși vre-un rău oareșicare, deoarece primii bolnavi, după ce se producea supurația și urma consolidarea răuilor, se însănătoșau perfect. Într'adevăr la unii bubonii aceștia terminau cu deplina însănătoșare a bolnavilor. Inșă urmarea a demonstrat, că chiar atunci a fost în lazaret sămânța adevăratei ciume, care dăduse aceste simptome. Căci rând pe rând un mare număr de bolnavi aduși de prefutindenii cu alte boli, au fost infectați de febră peteșială, iar bubonii nu mai supurau cu un mers benign, ca la început, ci în scurt timp mureau câte mai mulți pe zi.

Ce e drept, ieșeau teferi acei ce scăpau primele zile ale bolii. Totuși în însăși rănile răniților se manifestau carbunculi cu o moarte rapidă.

Pe când în lazaret în timp de 3 sau 4 săptămâni se întâmplau astfel de lucruri, în oraș nu se auzia nimic de ciumă, dominând deplină sănătate. Presupusa origine între locuitori am aflat-o după știri demne de crezare. Un oarecare milițian, care a fost ușor rănit în lupta dela Galați, după bătălie a rămas în oraș cu alți bolnavi. Atunci punând mâna pe un cojoc turcesc, l'a dus cu sine la Iași între celelalte bagaje ale sale. Această blană a vândut-o unui jidan, după ce a ieșit din lazaret ca vindecat. Nenorocitul acesta nebănuind nimic primejdios pentru sine, s'a învelit cu ea și chiar în ziua următoare s'a îmbolnăvit de ciumă

dimpună cu doi copii ai săi, cari dormeau în acelaș pat (căci era văduv jidanul.) În scurt timp face repede schimbul vieții cu moartea.

Acest caz nesperat a atras întru câțva atenția diriguitorilor ieșeni. Mai cu seamă vestea despre ciumă a început să se lățească în popor, pentru că nu se manifestase numai la Galați, ci chiar și în lazaret. Cu durere însă, măsurile de pază ce s'au luat au fost puțin suficiente, și nu se executau exact așa cum ar fi trebuit pentru combaterea unei nenorociri atât de mari. Fiind încă iarnă ar fi fost cu atât mai ușor de combătut flagelul. S'a încuiat doar locuința jidanului mort, însă prin această simplă precauție nu s'a putut împiedica de a nu fi prădată de hoși, cari au cărat din casă obiectele infectate.

Infecția a mai pornit și din lazaret, a cărui comunicație cu restul orașului nu a fost interzisă, așa că s'a întins boala și între cetățeni și soldații încartiruiți la ei.

Cam către sfârșitul lunei Martie, niște călători ce veneau din Iași aduc vestea despre boala aceasta neobișnuită la cartierul de iarnă al contelui de Romanzov generalisim, care-și avea reședința în Latișev, oraș din Podolia, cam 350 de leghe rusești depărtare dela Iași.

Povestirile erau cam confuze și discordante, încât nu se putea conchide nimic sigur în această privință. Căci unii necunoscând adevăratele simptome vorbeau de morți subit, cari se rostogoleau din senin pe stradă, când mai nainte aveau aspect de oameni sănătoși. Alții din contra, arătau lucrurile mai blând, dupăcum e obiceiul în împrejurări grave, și erau de părere că boala aceasta n'ar fi decât o oareșicare febră malignă.

Spre cea mai mare și sigură nenorocire, de partea acestor din urmă stătea și însuș generalul locotenent von Stoffeln, care-și avea cartierul la Iași, și comanda trupele aflate pe teritoriul Moldovei și Munteniei.

Boierii moldoveni cari se temeau foarte mult, ca după retragerea oștirilor noastre să nu urmeze o invazie turcească, l-au convins mai bine decât chirurgii militari, cari nu erau rău văzuți, dar nu și-au susținut destul de hotărâți părerea. generalul a fost asigurat prin repetate comunicări, că vestea despre ciumă este pe deaîntregul falsă; iar morțile dese între civili și militari ar proveni din diferite alte cauze, mai ales de febra malignă epidemică.

Acest rău așa de grozav, contra progagării căruia nu se opuneau cuvenitele piedici, din zi în zi s'a întins astfel,

încât în luna Martie era deja generalizat. Precis ca și cum obișnuște să izbucnească un incendiu din scânteii mici, la început ușor de stins, dar odată flăcările izbucnite, se înăbușe cu greu.

Nu socotesc a fi contribuit și eu la aceasta indolență, când s'a ținut cont de părerea fruntașilor moldoveni. Ceea ce pot însă să afirm cu siguranță, e că toată politica, care se gândește mai mult la comoditatea particulară, ca în cazul de față, a dus după aceea și în alte locuri furia ciumei, până la cel mai înalt grad.

Totuș un sol din Iași, trimis de generalul v. Stoffeln, sosește în ultima zi alui Aprilie la ilustrul generalisim, care-i aduce deja pozitiv confirmarea ciumei, deodată cu un certificat iscălit de medicul taberii și de cinci chirurgi.

Oștirea care iernase până atunci în Polonia se mișca acum spre Moldova, încotro mergeau în cete și trupe de-ale Turcilor și Tătarilor. Nici nu putea să fie altfel, dacă cumva n'ar fi sosit la timp veștile rele despre acest nou dușman nu mai puțin periculos, cu care, dupăcum se vedea nu era de luptat și de învins. Iar dacă oștirea nu s'ar fi dus repede în calea dușmanului, care se apropia de frontiera Moldovei dinspre Basarabia, ar fi fost foarte probabil să pună în cea mai mare dilemă pe băștinașii acestei provincii, cari și așa nu de mult n'au depus cu plăcere jurământul pentru sceptrul rusc, menținut cu forța trupelor noastre decimate de ciumă. Din contră, erau greu de prevăzut, cum s'ar putea apăra oștirea de această contagiune pernicioasă și nevăzută, care exista în aceste regiuni infectate. Mi se părea aproape imposibil să interzic orice comerț cu localnicii.

Între timp când pericolul de către dușman amenință mai tare ca ciuma, oștirea și-a continuat marșul fără întrerupere pe cât posibil, pe o vreme foarte ploioasă. Nu se știe ceea ce se petrecea în gândul ilustrului generalisim despre ciuma, care a fost contestată, apoi confirmată. Încă atunci se puteau administra medicamente, cu destulă eficacitate, atât profilactic cât și curativ. Cu foarte, că a vorbit odată cu un medic, care se oferea să meargă în expediție în colo, i-a plăcut totuși să mă trimită pe mine înainte în Moldova. Am primit poruncă să nu poposesc mult în călătoria spre Iași, care era focarul principal de infecție.

Toate orașele și satele întâlnite în cale le-am examinat din toate punctele de vedere, între altele dacă nu cunosc vre-un leac deosebit pentru simptomele holii. S'au trimis frecvente relațiuni generalisimului și s'au primit și

răspunsuri. Exilarea mea în orașul Michelpol din Podolia a fost în ziua de 5 Mai. În ziua 7-a sosesc în cetatea Holin. M'am interesat mai riguros despre starea sanitară a acestui oraș, pe unde trebuia să treacă în curând oastea și unde s'a ordonat construirea unui lazaret. Am aflat dela primarul Weissmann precum și dela câțiva șefi-chirurgi, că pe aici nu a fost nici un caz de ciumă și nici un indiciu despre vre-o altă boală epidemică, afară de doi ostași cari au fost cuprinși zilele aceste de o febră acută și după 14 zile le-a ieșit buboni inguinali, cari însă după administrarea de cataplasme au trecut cu ușurință în supurație, iar bolnavii au fost afară de orice pericol. Alții au fost cuprinși în ziua 13-a de febră exantematică, din cari doi au murit; iar restul erau mai bine și nu s'a observat nimic deosebit.

Cu o zi mai înainte însă s'au observat semne suspecte de ciumă la 4 soldași, ce se întorceau din orașul Botușani cu prizonieri țitari. Mai cu seamă după cât ne e îndeajuns cunoscut orașul amintit, în ultimele 2 luni din urmă a fost renumit prin dese înmormântări. Căci un cozac îmbolnăvit pe drum, la sosire s'a dus dintre cei vii. Desvelindui-se cadavrul cu precauție, chirurgii au observat un bubon în regiunea inguinală dreaptă și o mare maculă neagră pe abdomen. Acesta fiind înmormântat, m'am dus la ceilalți trei soldași din infanterie, cari zăceau într'o oarecare colibă de mahala.

Am aflat la toți buboni destui de mari. Evident că erau inguinali, subaxilari și cervicali. La unul de trei feluri, la ceilalți simultan de câte două feluri. Ceea ce m'a mirat era o atrocitate minimă a simptomelor. La doi dintre ei ajunseră așa de ușor bubonii la maturitate, încât erau în stare să se ridice din pat și să răspundă precis la orice. N'aveau nici o febră, cu toate că unul era în ziua 4-a iar altul în ziua 5 a de boală. Nici ca înfățișare nu arătau rău. Ce-i drept al treilea febricită, dar nu așa de periculos.

Această moliciune a simptomelor, ce-o credeam desigur mai activă la boală, mi-a impus atât de mult, ca să spun adevărul, încât în raportul pe care l'am trimis în aceeași zi generalisimului, nu slătui pe gânduri ca să adaog, că într'adevăr există ciumă în Holin, că în viitor ba chiar și mai curând să pot raporta lucruri mai bune. Între timp, din oficiu n'am lăsat să se răspândească o bănuială prea mare și am îndemnat la o strașnică cercetare, acestea le-am pus în vedere chiar prefectului din

acest loc, și mai ales chirurgului de serviciu. M'am pregătit mai târziu să plec și eu.

În sate și mai ales în căsuțele singuraticilor Moldoveni și în locuințele mai mici ale soldaților noștri, cari erau cantonați ici și colo pe câmpii; pe toată distanța până la orașul Botușani, departe de Hotin cam la 100 de leghe rusești, toți erau sănătoși și nu se observa nici o urmă de ciumă. Aici am ajuns în dimineața zilei de 9 Mai, și aflai cu oroare dovezi foarte clare de ciumă și ravagiile acesteia. Acolo era atât de băfătoare la ochi, încât nu puteai sta nici un moment la îndoială. Văd toate casele părăsite, cele mai multe cu porțile și ferestrele deschise, mobilele parte transportate, parte prădate, câinii și pisicile alergând de ici și colo, oameni însă nici unul. Chiar surugii Moldoveni cari mă aduseseră până aici, imediat au luat-o la fugă, temându-se de oarecare nenorocire într'un loc atât de îngrozitor. Și-au deslegat caii dela trăsură cât mai repede și m'au lăsat numai cu servitorul meu. Am rătăcit pe străzi, căutând în zădar oameni, până când din fericire mi-a ieșit în cale unul dintre soldații cunoscuți.

Sub conducerea acestuia m'am apropiat de hanul centurionului, situat în afară de oraș. Acesta mi-a arătat realitatea, având o înfățișare tristă din cauza jalnicei situații. Mi-a povestit că boala a fost adusă din Iași cu două luni mai înainte de niște călători, și aici s'a înrăutățit așa de tare, încât dintr'o populație estimată la 2 sau 3000 locuitori, în decurs de șase săptămâni au murit mai mult de 800. Iar ceilalți cuprinși de groază s'au retras în munții Carpați din apropiere, neavând nici chiar acolo salvarea ce-o așteptau. Ba chiar foarte mulți dintre ei au dus și acolo germenul acestei prea contagioase boale, nefiind nici acolo cruțați de moarte.

Fuga aceasta generală a grăbit-o mai ales viziunea unui oarecare preot, căruia i-a apărut în vis un sfânt și acela i-a prezis, că toți vor peri la sigur, dacă nu vor părăsi cât mai curând orașul. Câinii, cari erau din abundență prin satele și orașele Moldovei, nu mai aveau stăpâni ca altă dată și umblau vagabonzi pe câmpii. În lipsa alimentelor răspândesc cadavrele cele aducătoare de ciumă, care e mai neplăcută, după cum e de altfel în astfel de împrejurări nefericite. Cadavrele nefiind îngropate destul de adânc, sau chiar și neîngropate, au fost găsite și devorate de câni. Din cauza aceasta au turbat foarte mulți și s'au însălbăcit. Eu și cu soldații din garnizoană ne temeam

de aceste bestii, ca și de primejdia ciumei. Din efectivul de 200 husari, 70 au murit de ciumă și 32 zăceau bolnavi în corturile de lângă pădurea învecinată; din detașamentul de 120 de infanteriști peste 25 au încetat din viață și 17 erau îmbolnăviți; dintre cazaci în sfârșit, cari aveau tabăra nu departe de oraș, și erau în număr de 20, trei erau lipsă, iar unul bolnav fu dus la cei izolați de ciumă. Deoarece subchirurgul și 2 felceri, cari și-au dat toată silința posibilă pentru combaterea bolii, muriseră; mulți bolnavi și sănătoși nu mai apelau la medicamente, ci-și așteptau moartea, cu toate că se părea evitabilă.

Deși s'au luat toate precauțiunile ce le-a putut concepe o minte ageră și îndrăzneală, scoțând din oraș toți soldații afară pe câmp (afară de acei ce erau puși de pază la grânarile militare, construite aici); și cu toată interzicerea oricărei comunicații cu orașul, sub amenințare cu pedepse mari, toluși n'a putut să stăvilească infecția, care creștea pe fiecare zi ce trece. Chiar atunci când mă duceam eu la el, unul dintre ostași a fost declarat infectat, deși el zictea că e sănătos. La concluzia de mai sus a ajuns după roșeața ochilor cu o privire aproape sălbatică, după care semn a afirmat că nu s'a prea înșelat în experiența lui îndelungată. Imdată s'a constatat că diagnosticul n'a fost fals, căci bolnavul chestionat mai din scurt mărturisea lămurit că-l doare capul și celelalte semne erau tot atât de evidente. De aici imediat era dus în rândul celorlalți izolați de boală. Deoarece din autopsie, după relatarea centurionului, și din toate celelalte împrejurări rezulta oarecare îndoială asupra părții mai ascunse a boalei, mă năzuiam cu cel mai mare zel ca să ajut atât la nefericirii bolnavi, cât și la cei sănătoși, cu fapta și cu sfatul atât cât a fost posibil într'un timp atât de critic, ca în care eram.

Așadar din cutia mea de medicamente dădui centurionului oarecari leacuri, împreună cu o rețetă scrisă în grabă. În ea erau instrucțiuni cu privire la îngrijire și curățenie, promițându-i chiar că-l voi însoți la lași. După aceea cu mare bucurie aflai chiar dela el că prescripțiunile mele i-au folosit și lui și soldaților.

Fiindcă nu mi-a fost permis să stau mai mult timp în acest oraș trist, îmi continua drumul chiar în aceeași zi. N'am fost reținut deloc nici în orașelele părăsite aproape peste tot de locuitori, nici în stațiunile câmpenești mai mici, pe cari le întâlneam ici și colo. Dăm în sfârșit de

urmele ciumei soldașilor noștri. În cea dintâi stățiune însă, care era așezată înaintea orașului, chiar în aceeași zi au murit 3 soldași și un cozac de molima aceasta. Ceilalți mi-au povestit după aceea că acesta, în curând a fost îngropat în iarbă de către prietenii lui, deoarece însuși lucrul îngropării îngrozea mult din cauza marelui pericol. În ziua de 10 Mai plecai spre Iași, capitala Moldovei, țința mea principală. Acesta n'avea înfățișarea unui oraș cu totul părăsit, cum erau Botușanii. Este destul de lugubru efectul boalei primejdioase, ori în care parte îți îndreptezi privirea. Căci și aici cele mai multe case sunt cu porțile și ferestrele închise ori sparte. Toate obiectele casnice erau într'o mare încurcătură lăsate la voia întâmplării, ceea ce demonstra îndeajuns că n'au fost părăsite de bună voie de către stăpânii lor.

Fără să întârziez prea mult mă dusei la locotinent generalul v. Stoffeln și îi comunicai mandatul scris ce-mi fusese încredințat de către ilustrul Polemarh. Dela el am aflat că furia bolii nu-i așa de mare, dar crește pe zi ce trece. Ne-am consultat regulat asupra celor mai eficace mijloace, cari chiar dacă n'ar sfinge complet această grea plagă, dar cel puțin să se poată împiedica de a atinge pe cei sănătoși, mai ales pe militari, pe cât posibil.

Pentru atingerea scopului acestuia aveam nevoie de însemnările medicilor și mai ales a chirurgilor, cum au decurs lucrurile și care-i starea prezentă; i-am adunat atunci pe cei din lagăr și pe cei din oraș și s'au discutat cam următoarele:

Chestiunea. Oare boala aceasta atât de periculoasă, care a fost recunoscută ca adevărata ciumă după unele semne patognomonice, să fie atât de exact recunoscută, că nu mai lasă nici o îndoială de eroare de diagnostic?

Răspunsul. La început boala a fost luată drept o febră exantematică; dar după fenomenele ce-au urmat, adică contagiunea ce se răspândea prelulindeni, morțile subite, au fost simptome cari au fost descrise de autori ca specifice ciumei; mai ales bubonii, carbunculii și maculele înlinse. De notat că infecția provine dela Turci. Deci trebuie îndepărtat orice dubiu asupra veritabilei ciume.

Chestiune. Așadar care-i cauza amânării pronunțării diagnosticului? Și de ce n'au raportat despre un lucru atât de grav, măcar cu 2 săptămâni mai înainte, când boala în timpul celor 3 luni avea acelaș aspect, după cum mărturiseau ei însuși?

Răspunsul. Greșeala cade cel mai puțin asupra lor, căci au dat aproape zilnic informațiuni, ba chiar relațiuni scrise merituosului general și cu toate că n'au încetat de a atrage atenția asupra pericolului în fiecare zi, totdeauna au fost respinse cu indignare, neschimbându-și părerea lui de mai înainte; până ce într'o bună zi au dat vădite semne de boală unii dintre ordonanțele și ostașii lui, cari făceau de sentinelă. S'au stins văzând cu ochii.

Chestiune. Oare ce măsuri profilactice ar putea fi luate, pentru a putea stăvili mersul ulterior al epidemiei? *

Răspunsul. Aproape nici una. Căci foarte puțin se poate ajunge la șinta ameliorării situației. Soldații locuiesc împreună cu civilii și se infectează toți. Nu s'a făcut în nosocomiu nici izolarea celor atinși de boală, ci într'o promiscuitate generală sunt cei bolnavi împreună cu cei sănătoși din regimente. Aceștia sunt pe cât se poate excluși dela atingere cu ceilalți. Când se întâmplă să moară toți dintr'o casă mai avută, atunci se închide casa, dar nici santinelele nu pot fi oprite de a se deda la jafuri. Primarul moldovean se folosește în nenorocirea aceasta de obicei-nuitele măsuri. Cioclii constituiți în acest scop duc pe cei morți la cimitirul de vite, iar pe cei infectați în pădurea din apropiere, pe când cea mai mare parte sunt înmormântați în locuințele lor. Cealaltă prezervare (profilaxie) a lor, în care se încred mai mult, constă numai în faptul că preluțindeni pe câmpuri, ori în colibe ard cu foc lent grămezi de gunoi, de oase și de diferite alte resturi. Cu acest fum neplăcut umplu aerul zi și noapte. Pe cei bolnavi nu-i îngrijește nimeni.* Și nici nu întrebuițează medicamente. Cei mai avuți aproape toți erau în credință, că dacă iai „Iheriacam venetam“, îți poate aduce oarecare mântuire.

* Am fost foarte mirat de cei doi medici greci, cam înaintați în etate, și cari mai mult sau mai puțin făcuseră practică medicală la Constantinopol, cari nici chiar o singură lămurire nu mi-au putut da în materie de ciumă. Unul a lăudat „*terram sigillatam*“, iar celalalt „*theriacam venetam*“, ca unicele mijloace terapeutice ce le cunoșteau. Se mândreau că ciuma nu i-a atins nici la Constantinopol, nici aici. Și că atât aici, cât și acolo n'au făcut vizite la ciumați și nici un s'au atins de ei, zicând că atunci ar lipsi pe alții de ajutorul lor! Că nu i-ar mai chema nimeni pentru alte boli, ca unii ce-au fost la ciumați!? După câtva timp mă întâlnesc cu unul din ei că mă întrebă, unde mă duc? Nu cumva la mănăstirea Sf. Spiridon, unde se află nosocomiul cu cei atinși de ciumă? Când i-am spus că da, el îmi răspunse: D-zeule mare! Ce ai de gând pe acolo? Desigur, că dacă mi s'ar oferi ca premiu jumătate din mareață Moldovă, eu totuși n'aș intra vr'odată pe acolo.

Chestiune. Oare penru vindecarea ciumei s'a întrebuințat vr'un medicament deosebit? Că celelalte medicamente n'au folosit la nimic? In practica lor au făcut consulturi medicale, ca să studieze mai bine boala?

Răspunsul. Până acum au încercat să aplice diferite metode, la cari i-a putut sfătui fie citirea aurilor, ori propria lor inițiativă; că au obținut și multe vindecări. După multă experiență s'au convins, că venesecția e inutilă și periculoasă și de aceea o condamnau unanim (mai ales la începutul bolii, căci cu toate că infecția ciumei era recentă, ei o tratau ca și pe una avansată). Tot astfel s'au exprimat și despre laxativele mai drastice. *Coaja peruviană* n'a adus nici un folos. Cei ce transpirau la începutul boalei, sau se vindecau după câțva timp, sau se chinuiau apoi cu simptome mai puțin alarmante etc. Cu aceasla am ajuns deja la mijlocul expunerii despre iscarea și lăjirea ciumei la Iași, după relațiile autentice ale lor. Pentru partea a doua a expunerii am lăsat celelalte observațiuni, confirmate în mare parte în urmă de către mine însu-mi, aproape cele mai multe. Puterea boalei a crescut succesiv, căci în luna Februarie a fost mai puțin pronunțată ca în luna Mai. In întreagă lună Aprilie s'a răspândit, căci chiar și acum se vede că lumea se exasperează pe zi ce trece. Vremea călduță, foarte ploioasă a fost însoțită de un vânt care sufla încontinuu, mai ales noaptea, iar aerul era plin de o ceață deasă în tot timpul acestei calamități.

Nu s'a putut aprecia exact numărul celor decedați, dar se credea că au murit aproape jumătate din numărul locuitorilor civili și militari. Felcerii și îngrijitorii celor bolnavi, cea mai mare parte chiar și dintre înlocuitorii lor, erau foarte căuțați; chiar și chirurgii și ofițerii din oștire cari mai rămăseseră sănătoși. Dar în scurt timp după trecerea câtorva zile fură mulți răpuși și dintre aceștia. Intre cari chiar în același seară am vizitat pe chirurgul Michailowski, care căzuse grav bolnav la pat.

După ce am terminat aaeastă convorbire cu medicii și cu chirurgii, iar m'am întâlnit cu locotenent generalul. Cam nervos îi făcui o idee despre mărimea pericolului și despre celelalte primejdii iminente. Mi-am dat silința ca sfaturile să fie și executate. Văzui că unele se executau într'adevăr grabnic:

1. Bolnavii de ciumă să fie cât mai repede separați de ceilalți într'un pavilion special.

2. Să se facă pavilion aparte pentru cei suspecți;

cari dacă ar prezenta semne patognomice, să fie imediat transportați în pavilionul special cu cazuri de ciumă confirmată.

3. Interesul igienei trupelor pretinde, ca să părăsească imediat locuințele din oraș (cari erau aproape toate infectate) și să iasă afară pe câmpuri în locuri deschise) interzicându-se orice relație cu acest loc foarte infectat. De asemenea interzicerea oricărui fel de comerț.

4. Primarului orașului să i se pună în vedere niște precauțiuni mai bune, decât acele de care se folosise până atunci. Să fie vizitate zilnic toate casele. Cei morți și cei infectați să fie repede îndepărtați de cei vii. Zilnic buletine exacte despre numărul celor morți și celor infectați. Prohibirea acelor fumegațiuni nepotrivite, despre cari am vorbit mai sus. Observarea strictă a curățeniei prin case și pe câmpuri. Evitarea adunărilor mari în bălciuri sau biserici. Oprirea comerțului cu vinderea și cumpărarea de alimente. Într'un cuvânt: ca poliția să aibă grijă de executarea întocmai a acestor ordonanțe, cari tind la atingerea scopului dorit.

5. Ca vestimintele și obiectele casnice ale celor morți de ciumă, să nu se mai întrebuițeze, cum s'a făcut până acum, dându-se altora să se folosească de ele, ci fără excepție ori să se îngroape împreună cu cadavrele, ori să se ardă.

6. Să nu să facă economie cu diversele mijloace necesare pentru vindecarea sau profilaxia ciumei, cum ar fi de exemplu oțetul de vin, de care nu e nici o lipsă în această regiune bogată în plantații de vie. Alimentele să fie totdeauna din cele mai proaspete.

Ilustrul bărbat s'a învoit la toate, afară de îndepărtarea soldaților din oraș, care lucru totuși era cel dintâi și cel mai capital. El a zis că nu poate face una ca așa fără un mandat expres din partea generalisimului. A invocat motivul destul de caracteristic, că nu de mult boerii* Moldovei întrunindu-se în divau sau senatul suprem i-au transmis (deși el era cel mai mare'n oraș), că nu-i vor permite să părăsească orașul, din cauza pagubelor enorme ce ar rezulta din această retragere. Și-ar mai fi apoi încă și diferite alte motive. Pentru că fără ei întreaga provincie ar

* În dimineața când vorbeam cu locotenent generalul despre evacuarea soldaților, aga, sau prefectul poliției fiind din întâmplare acolo, a afirmat că ciuma s'a stins subit, deoarece în tot timpul ar fi numărat în oraș numai 3 înmormântări. Când i-am răspuns, cum eu însuși am găsit două bălți mari pline cu cadavre, a încrețit fruntea și a renunțat de a mai tăgădui realitatea.

rămâne fără conducere, care'n ultimul timp era în mâna lor, și'n sfârșit că o astfel de hotărâre numai în folosul nostru nu putea să fie. Cauza acestei îndrăznețe declarații a boierilor a fost apropierea dușmanului și lipsa grosului armatei noastre care, din pricina imenselor ploii continue și a drumurilor stricate din cauza ploilor, înainta foarte încet. Pe atunci era abia la două sute de leghe rusești depărtare de cetatea Hotinului.

Până ce din contra, o mare mulțime de Turci și de Tătari se ducea din Basarabia către Iași. Deja se încerca trecerea peste râul Prut, în regiunea *Movila Rebaia*, la 60 de leghe depărtare dela noi. O mică ceată de soldați de-ai noștri, ce se hărțuiau zilnic cu ei, cu greu i-au putut opri dela planul ce-și propuseseră. Frica lor era justificată, căci dacă dușmanul ar fi trecut, s'ar fi năpustit asupra noastră și fără să ne mirăm, nimănui nu i-ar mai fi fost posibil să fugă. Căci din 5 regimente din garnizoană, abia 2000 soldați au putut fi adunați la arme. Aproape nici o apărare pentru oraș. Astfel așteptam o pieire atât de ciumă, cât și din partea dușmanului dimpreună cu locuitorii pământeni, pentru cari probabil aceeaș soartă le rămăsese; dacă nu ne-ar fi ajutat Dzeu și dacă bravura detașamentelor noastre, de sub comanda energicului maior Sorici (cum îl numeau), n'ar fi zădărnicit încercările dușmane. Pericolul se mărise încă, deoarece locșitorul generalului prințul Repnin și generalul maior Smaetin, cel dintâi din Focșani, cel din urmă din București, ieșind cu cohortele lor în calea dușmanului, progresau cu mult mai încet decât le era prescris, din cauza acelorași dificultăți cari apăseau grosul armatei, și mai ales din cauza enormei revărsări a râului Siret.

Eu nu mă prea îngrijeam de chestiunile politice și militare, ocupat numai cu datoria mea, mi-am dat toată osteneala, ca cel puțin majoritatea ostașilor să fie scoși la câmp, rămânând doar câțiva pentru serviciile de sentinele. Apoi chiar în zorii zilei următoare, la relația transmisă ilustrului generalisim, am cerut cu stăruință această evacuare care a fost ordonată la moment; cu toate că ieșirea n'a fost făcută mai înainte de ziua de 20 Mai.

Taberele, pentru fiecare regiment câte una, sunt așezate în câmp către București, la distanță de 2 sau 3 leghe de oraș. După puține zile a început să se micșoreze infecția în mod vădit, deși nu se înăbușea de tot. Cu toată împotrivirea mea, locotenent generalul și-a ales rămânerea sub corturi în marea vie a Mitropoliei Moldovei, plantată din

toate părțile cu arbori și încunjurată cu un vast pomăt, în care se ascuseseră câteva cadavre a celor morți de ciumă*. Nici nu mai încape mirare că în scurt timp s'au infectat mulți dintre lacheii lui, ostași, ofițeri și ordonanțe. Ba aceeași soartă a avut-o și el însuși, când în ziua de 29 Mai a schimbat viața pentru moarte. Într'adevăr a fost tristă soarta acestui conducător de război!

Până ce să se înființeze un nou azil în afară de oraș, a fost ocupată și transformată în infirmerie pestilențială Mănăstirea Sf. Spiridon, care pe atunci era goală. Mai înainte de toate era favorabilă pentru acest scop, căci avea odăi multe, odinioară aranjată pentru primirea bolnavilor din oraș. Avea și două fântâni făsnitoare cu apă limpede. Dar mai ales fiind că este încunjurată cu un zid înalt, încât era numai o singură poartă de ieșire, se părea că favorizează împiedicarea comunicării cu toată cealaltă parte a orașului.

Farmacopeia mică, a cărei stăpân murise cu puțin înainte împreună cu întreaga familie, trecută în uzul comun era și aici la îndemână. În ea erau cel puțin prescrise un mic număr de medicamente, cari s'au putut prepara ușor de către un farmacist trimis încoace dela grosul armatei. După ce a fost făcută toată instalația necesară pentru uzul bolnavilor (cât a fost posibil într'o grabă așa mare), s'au ales 30 de îndrijitori pentru ciumași (îngrijitori aleși dintre soldași sănătoși). În fruntea acestora se pune un ofițer și 2 subofițeri, cărora le-a fost încredințată grija de hrană, adunarea lucrurilor necesare și mai aveau însărcinarea pentru executarea tuturor mandatelor. Din 5 chirurghi de lagăr, doi mi s'au asociat de bune voie: adevărat Rosberg și Aschenlow. Și acestora li s'a dat ca ajutor un subchirurg și 6 bărbieri. În ziua de 14 Mai toate erau așa de pregătite, încât au putut să fie transportați aici 167 de ciumași de prin diferite spitale, care număr toți a trecut de 200, și cam la acest punct s'a oprit. După ce miliția a fost

* Moldovenii mai săraci cari aveau rude bolnave de ciumă, ca să nu fie suspectați, îi duceau pe furiș în pădurile cele mai apropiate. După ce-i așezau pe pături de iarbă și haine, îi depun în locuri umbrase. Aproape de ei le pun un vas plin cu apă și ceva alimente; și astfel îi lasă pe nefericiți în soarta lor. Dacă aveau ceva cunoscuți cărora să li se facă milă de ei, îi mai vizitau și le completan cele ce le lipsea, în primul rând apa. Cei mai în putere își culegeau singuri vreascuri, ca să-și facă focul. Când mor sunt îngropați în pământ de ciocli. Foarte des sunt neglijați, și când putrezesc sunt sfâșiați sau de câni sau de viermi sau de fiare sălbatice.

scoasă din oraș, boala a început a se micșora treptat. Rezultatul administrării medicamentelor, fără să mă laud, după cât m'am putut strădui, a fost instituit cu curaj și fără șovăire* dând astfel de rezultate că înmormântările se înpușinară din zi în zi, iar însănoșarea bolnavilor decurgea destul de mulțumitor, căci au scăpat mulți cu viața. În decurs de șase săptămâni cât am stat în nosocomiul de ciumă, din 413 bolnavi intrați muriră 216. Pe ceilalți i-am lăsat sau perfect restabiliți (în majoritatea cazurilor) sau prezinzând ulcere de convalescență, atunci când am fost nevoit să-mi iau adio dela spitalul de ciumă în ziua de 22 Iunie când fusei revocat de către ilustrul generalisim să mă întorc la oștirea lui.** Deja molima începea să dispară dintre rândurile ostașilor noștri.

Trebuie de notat un lucru: că au fost internați acei căzuți la pat cu boala mai avansată, chiar cu simptome ușoare, dar din cei internați cei mai mulți au fost aduși cu forța. Atunci nu trebuie să ne mirăm când media numărului morților a fost cu mult mai mare! Foarte mulți dintre capii oștirii, dintre ordonanțele lor, dintre chirurghi, bărbieri, sanitari și alții, cărora după aceea li s'a dat voie să se trateze chiar în afară de spital; după metoda descrisă de tratament s'au vindecat cu un succes destul de bun. Însă dela început, cea mai mare piedică pentru însănoșare venea de acolo că aproape toți soldații aveau repulzie pentru spitalul de ciumă. Ei își dădeau toată osteneala ca să-și ascundă boala, până ce în sfârșit cădeau sleiți de puteri. Ba se ascundeau și prin pădurile apropiate, unde

* Deoarece dela prima sosire vedeam că chirurghii examinau pe ciumați fără nici o precauție, ca și când ar examina niște bolnavi comuni, le pipăiau pulsul și restul corpului, le aplicau pansamente sau alte remedii externe cu mâna goală și așa mai departe, zicând că de trei luni de zile de când fac așa, nu li s'ar fi întâmplat nimic, devenii și eu mai sigur, și nevoind să mai arăt frică am urmat exemplul acelorora tot timpul, deși această cutezanță a mea și a chirurgilor în curând a fost pedepsită.

** Adică am primit dela ilustrul generalisim o scrisoare foarte grațioasă, că ar dori întorcerea mea pe lângă *persoana* sa, deoarece i-se raportase că furia ciumei aproape încetase. În adevăr a lăsat la propriul meu arbitraj locul, termenul și modul cum să se facă purificația (carantina). Așadar luai drumul în direcția grosului armatei, preluându-mi drumul fiind foarte periclitat, ajunsei la un detașament depărtat, care era meru hărțuit de cete de incursiune de ale dușmanilor, fiind astfel nevoit a-și schimba meru locul și poziția. Sub scutul acestuia am stat 12 zile foarte neliniștite; când în fine primejdia fiind mai mică, a treia zi după lupta dela Larga, luând toate măsurile de siguranță, am ajuns la lagărul cel mare.

erau găsiți morți sau sfâșiați de câinii ce vagabondau pretulindeni. Mulți erau aduși din stațiuni-mai mult sau mai puțin îndepărtate de Iași, cari mureau în scurt timp după ce soseau acolo. În primele zile ale lunii Iunie însă, din ordinul generalului maior Czernewitz, care preluă comanda trupelor după moartea locotenent generalului v. Stoffeln, spitalul de ciumă a fost mutat lângă malul râului Prut, cam 18 leghe depărtare de Iași. Aici am stat numai trei zile sub corturi, apoi ne-am întors prin oraș în căruțe poloneze pentru cărat proviantul, și ne-am așezat pe niște dealuri dinspre direcția Bucureștilor, cam 4 leghe depărtare de oraș. Aici erau construite umbrare mari și aerisite, atât pentru cei bolnavi cât și pentru cei însănătoșiți, totuși destul de departe de oraș. Această călătorie făcută pe un timp nefavorabil din cauza căldurii excesive a aerului, și deoarece într'un drum așa de mic nu s'au putut da regulat medicațiile, a fost un mare detriment pentru cei cuprinși de ciumă și a accelerat moartea curajosului chirurg Rosenberg, răpit în deplasarea aceasta turbulentă. Spitalul nostru câmpenesc în care petreceam cu totul izolați de tovarășia celorlalți muritori, a fost pus în ordine cât mai în grabă. Deja toate mergeau mai bine, și-a succes și vindecarea celor bolnavi de ciumă, care vindecare fusese până acum din diferite motive stânjenită.

Vehemența ciumei a fost foarte mare până către mijlocul lunii Mai, nu numai față de cei debilitați, dar a fost crudă atât față de Moldoveni cât și față de-ai noștri. Căci se infectau foarte mulți dintre ofițeri, chirurghi, preoți militari, nobili și negustori, ca și când ciuma și-a ajuns culmea. În toată luna aceasta vremea a fost foarte nestatornică, când ploioasă, când caldă. Aceste intemperii ale atmosferei păreau, că favorizează propagarea acestui rău, ca și când ar exalta malignitatea miazmelor. Când suflă crivățul și cerul e senin, atunci și infecția e mai diminuată, iar când vin ploile se exacerbează. Când pe la mijlocul lunii Iunie vremea a început să fie mai mult secetoasă, ciuma se făcea din zi în zi mai domoală. Către finea acelei luni părea aproape stinsă, deși se mai iveau pe ici și colo cazuri sporadice de boală. Și atunci apărea sub masca unei alte boli comune abia de temut, căci erau rare infecțiile.

După relatările chirurgilor de tabără, cari se întorceau de la cohortele din Focșani și din București, cari erau demni de toată lauda, am aflat, că ciuma a ajuns și pe la

ei, dar a fost cu mult mai blândă cu la Iași. Deși li s'a părut pe la începutul lui Mai, c'o să se abată și pe la ei, totuși a dispărut repede dintre cohortele de oștași din garnizoanele lor.

În adevăr contagiunea a crescut pe nesimțite în mai multe sate și orașe, atât în moldova, cât și în Muntenia, dar nicăeri n'a fost un dezastru mai vădit ca cel dela Iași. Căci aproape prelundenii se stingeau destul de repede; deoarece locuitorii după obiceiul lor se refugiau în munți sau la singuratecele conace dela țară. Puneau străji, cari împușcau toată noaptea, ca să-i sperie și să nu se poată apropia streinii de locuința lor.

Între timp ce noi ne zbăteam la Iași între speranță și frică, nesiguri cu viața, desigur că acești soli ne-au adus o mare mângâiere, când am aflat că restul mării armate e salvat și nealins de această crudă ciumă. Această fericire o datorăm mai întâi lui Dzeu, apoi precauțiilor înțelepte ale marelui nostru generalisim. Acesta nu și-a îndreptat marșul contra dușmanului pe malul drept al Prutului, unde erau multe sate și orașe, și unde cu greu s'ar fi fost putut opri contactul cu băștinașii; ci și-a îndreptat marșul prin ținuturile pustii și nelocuite ale Basarabiei, pe malul stâng al Prutului. Și celelalte precauțiuni în acest fel de împrejurări, după cât era permis, se urmau cu cea mai mare stricteță; astfel că nimănui nu i se îngăduia să intre în tabără din locuri suspecte, până ce nu făcea o carantină de 40 zile. Se făceau inspecțiuni serioase, aerizări și curățiri prin împărștiere de oțet, în timp ce toate ustenziile erau revizuite de chirurghi și agenți sanitari, formați expres pentru scopul acesta.

Cohorțele cari se adunau din Iași, Focșani și București la armata principală, deși ciuma numai la începutul drumului încetase la toși, totuș pentru protecția sănătății maselor erau distribuite în locuri diferite de popas, separate de celelalte tabere la distanțe destul de apreciable. Nu se permitea nici o comunicare cu restul armatei (afară numai de marii conducători, cari făceau excepție), până ce nu se va proba că sănătatea este în progres față de boală. Destul de însemnat a fost faptul, că în decursul întregii veri, în armată nu s'a mai manifestat nici un singur caz de ciumă; deși după marile victorii dela Larga și Cahul au căzut în mâinile ostașilor noștri imense cantități de pradă din fabricile uriașe ale dușmanului. Prizonierii au afirmat că a fost lucru cert, că și în tabăra Turcilor se ivise ciuma,

dar n'a durat decât puține zile, înainte de lupta dela Cahul*.

Numai la finea luni lui Septembrie, pe când înaintam spre Iași ca să iernăm, și zăbovind mai multe zile pe fărmul râului Prut, a izbucnit ciuma chiar în armată, după-ce vremea se făcuse ploioasă. Căci grupul de ostași, cărora le zicea bombardieri, împreună cu cohorta care asediase cu succes celatea Ackerman, la întoarcere odată cu prada de război au adus și ciuma. Atunci au murit mulți și din regimentul de cavalerie din Nișni-Novgorod, între cari și un ofițer. Cât timp am stat pe locul acesta n'a încetat boala, deși au fost luate cele mai bune precauții de combatere. De îndată ce însă tabăra pleca, nu se mai auzia de acest rău. Plecăm în marș încet și în ziua de 18 Noembrie intrăm în Iași, unde ilustrul generalisim s'a hotărât să ierneze împreună cu suita sa și cu patru regimente. Atât ai noștri, cât și Moldovenii afirmau că nu se mai aude nimic despre ciumă, ceceea am crezut a fi adevărate. Nu mai puțin după ce trec câteva săptămâni, ciuma s'a ivit pe neașteptate atât între rândurile ostașilor noștri, cât și între locuitori producând o spaimă grozavă. Dar lăudat fie numele Domnului! A dispărut în primele zile ale anului nou, și după aceea nici că s'a mai întors. Dintre toate trupele din garnizoană o companie de infanterie, din regimentul lui Korinsky, a fost atât de nefericită, încât a pierdut 24 din cei mai aleși soldați ai săi. Pe la sfârșitul luni lui Februarie am primit un concediu. Când mă întorceam la Petropolis mi s'a spus că-i pe deplin sănătoasă toată Moldova și toată Muntenia, cu toate că pe urmă au mai apărut câte-un caz sporadic de boală. În adevăr că atunci când am mers eu încă odată în Moldova, ca medic al legației prințului Orlow, am mai găsit câte un caz rar de ciumă. Asta a fost în vara anului 1772, cu ocazia congresului de pace dela Focșani. Astfel în două sate vecine, nu departe de Focșani, ni s'a făcut cunoscut că a izbucnit ciuma. Iar în oraș chiar din legația noastră a murit înaintea pivnițelor de vin chelarul curjii, care prezintă vădite semne de ciumă. Bucălorul însă s'a

* Tot așa s'a făcut cunoscut din fortăreața Bender sub auspiciile marelui strateg, ilustrul conte de Panin, de către armata 2-a făcută prizonieră după un atac crunt; când au zis c'au căzut bolnavi foarte mulți chiar înainte de a fi fost asediată cetatea. Dar că boala a încetat între Turci încă înainte de a capitula cetatea. Cu toate acestea după aceea din prăzi boala s'a iscat din nou nu numai între soldați, ci și între locuitorii Rusiei mici și a Podoliei din vecinătate, aducând o mortalitate destul de mare.

făcut cel dintâi sănătos. Nu mi-a rămas ascuns că ciumă aceasta a făcut enorme victime în diferite spitale de-ale noastre; mai cu seamă în Holin la 1770 și'n București în anul 1771. Ne-a răpit un imens număr de ostași și foarte mulți medici, chirurghi și subchirurghi. Dar fiind-că îmi lipsesc notițele exacte despre toți aceștia, și neputând cercela cu ochii mei orice caz aparte, vă amân pentru o narațiune ulterioară.

Între timp ce ciuma își înfipse adânc rădăcinile în Moldova, se întinse și în Polonia, după-cum era și explicabil, căci în tot decursul acestui nefericit război nu s'au putut întrerupe legăturile unei comunicații frecvente. Toată aprovizionarea era adusă cu căruțe poloneze, în care se mai transportau și cei bolnavi de ciumă. Cu aceste căruți, după-cum am povestit mai sus, am fost și noi de două ori transportați. Mai este atunci de mirare, dacă acești călători se întâmpla să moară pe drum? Alții cum ajungeau pe la casele lor, împărtășeau soarta lor tristă și compatrioților lor. Mai ales Jidani așa de mult porniți pe câștig, obișnuiesc să tragă folos din orice și cari se înfig imediat unde aud de câștig, au cumpărat la Iași, la Holin și în alle locuri infectate, diferite lucruri furate din casele bogătaşilor morți de ciumă. Obiectele le cumpărau pe un preț derizoriu și le vindeau apoi cu prețuri fabuloase în Polonia. Este foarte bine cunoscut, că aproape pretulideni în Polonia, ciuma a apărut mai întâi la Jidani. Totuși în iarna următoare s'a auzit, că dispăruse de pretulideni și că nu s'a înlins peste granițele Volhniei și ale Podoliei. Aceasta s'a datorit în primul rând bunelor precauțiuni de oprire, cari au fost luate atât din partea regelui și a statului, cât și din partea nobilimei și a edililor orașelor.

În fine pe la începutul toamnei anului 1770 ciuma a depășit frontiera și a trecut și în pravoslavnicul imperiu rusesc. Se zice că ar fi fost importată mai întâi la Kiew, vestit oraș de frontieră; unde a fost adusă de niște negustori din Podolia. Ca și printr'o fatalitate comună tuturor orașelor mari, și aici s'a întâmplat ca prezența ciumei să fie pusă la îndoială, iar cei ce afirmau prezența ei erau luați și în bătaie de joc. Când însă mortalitatea a început să ia proporții uriașe, atunci s'au convins toți pe deplin. Toți au fost cuprinși de panică. Cei bogăți și o parte dintre dirigații publici au fugit, lăsând toate înfr'o debandadă de nedescris. Exemplul lor a fost urmat și de către cei din provincie, mai ales de intelectuali, negustori, muncitori și

alții cărora le îngăduia punga să facă așa ceva. Ei duceau pretulindeni germeii bolii cu sine; astfel infectând diferite orașe și sate din Rusia mică. După ce acest oaspe crunt bântuise cu furie în decursul lunilor Septembrie, Octombrie și Noiembrie lipsind de viață pe mai multe mii de cetățeni, s'a domolit odată cu venirea iernii prin luna lui Decembrie. După anul nou a dispărut pe nesimțite, atât din Kiew cât și din celelalte regiuni infectate. Se inverșună însă puțin la Kiew cu sosirea primăverii următoare, precum și la Niesin în toamna următoare, unde să părea că vrea să joace o nouă tragedie. Însă i s'au pus piedici mai puternice în cale, căci augustisima împărăteasă pentru scopul acesta a trimis în colo pe generalul maior Schipow, împreună cu mai mulți chirurși, prefecți militari și preotrieni, cari să ia toate măsurile de pază cât se poate de riguroase. Și răul a fost imediat sufocat.

Nu numai în Rusia-mică a intrat plaga ciumei, ci a fost introdusă și de armata 2-a, care din Bender se întorcea victorioasă și în gubernia zisă Noua Rusie. Au murit mai ales mulți soldași prin spitalele militare. Iarna însă care se apropia a pus capăt diseminării ulterioare a boalei. Afară de multele orașe și sate din Rusia-mică, chiar în toamna aceasta, ea a mai apărut și în unele orașe din Rusia-mare; cum au fost Brianse și Sewsk, situate cam la mijlocul drumului dintre Moscova și Kiew.

Concluzii

1. Cartea lui Orraeus este principalul izvor pentru cunoașterea epidemiei de ciumă în Moldova în anul 1770.

2. Din datele furnizate de Orraeus reiese :

a) Ciuma dela Iași din 1770 se datorește în mare parte faptului, că nu au fost luate imediat severe măsuri de a împiedica contagiunea, prin izolarea imediată a celor bolnavi și arderea obiectelor folosite de ei.

b) Caracterul epidemiei a fost exprinat bubonic. După Orraeus timpul ploios a exacerbat epidemia.

c) În timpul epidemiei de ciumă la 1770 erau numai doi medici greci la Iași, cari nu știau să dea decât două medicamente, ori care ar fi fost boala.

d) Oțetul de vin era pe vremea aceea desinfectantul suveran.

e) Ca tratament al bubonilor erau diferite cataplasme, emplastre și alifii. Venesecțiile au fost oprite la pestiferați, din cauza rezultatelor rele cari le-au dat. Pe vremea aceea contra temperaturii se dădea „corlex peruvianus“, care nu-i altceva decât coaja arborelui *Cinchona officinalis*, din care drog în zilele noastre se extrage chinina.

f) Ciuma dela 1770 a fost adusă din Turcia cu un vas de comerț la Galați, iar de aci au dus-o trupele rusești la Iași.

g) La trupele în marș se prezentau mai puține îmbolnăviri de ciumă, decât când erau în cantonament mai îndelungat.

h) Epidemia de ciumă din 1770 a răpit mai mult de jumătate din populația civilă și militară, care se afla în Moldova.

i) Măsurile luate de Orraeus au fost foarte rașionale și salutare. El a înțeles imediat importanța izolării celor bolnavi și a încarantinării celor suspecți. Deasemenea și-a dat seama, că nu e destul să se îngrijască numai de armală,

ci trebuie luate măsuri de profilaxie și pentru populația civilă. Prin executarea consecventă a acestor măsuri i-a reușit să slingă epidemia.

Văzută și aprobată pentru tipărire :

Decanul Facultății de Medicină

Președintele tezei

Prof. *Dr. Vasiliu T.*

Prof. *Dr. Moldovan I.*

Bibliografie

1. **Dr. Felix:** *Istoria Igienii în România în sec. XIX-a. P. I, Extr. din Anal. Acad. Rom. Ser. II, Tom. XXIII. (Memoriile secției științifice).*
2. **F. I Collet:** *Précis de pathologie interne. Paris.*
3. **Romul Colhon:** *Cercetări medico-istorice asupra epidemiilor de ciumă din sec. XVIII și XIX pe teritoriul etnic daco-roman. (Manuscris. Cluj 1925. Teză).*
4. **Dr. I. F. C. Hecker:** *Geschichte der neueren Heilkunde, I. Buch. Berlin 1839.*
5. **Dr. Neuburger și Dr. Pagel:** *Handbuch der Geschichte der Medizin, II, Jena 1903.*
6. **Dr. Schöppler:** *Die Geschichte der Pest zu Regensburg. München 1914.*
7. **Medic Lt.-Col. Worell Eugeniu:** *Epidemia de pestă forma pneumonică din Mandschuria și China de Nord în iarna anului 1910—1911. (Rev. San. Mil. 1925, Nn. 2).*
8. **Charles Daremberg:** *Histoires des Sciences medicales, vol. 1, 2. Paris 1870.*
9. **I. Guiart:** *Les applications de la Géographie médicale à l'étude de la peste pneumonique. (Semaine médicale 9 août 1911).*
10. **V. Bologa:** *Glose medico-istorice în jurul etimologiei cuvântului ciumă (Daco-România IV. Cluj 1925).*
11. **Dr. V. Gomoiu:** *Din istoria medicinei în România. București 1923.*
12. **G. I. Jonnescu-Gion:** *Ciuma și holera după zaveră. București 1893.*
13. **G. Crăiniceanu:** *Literatură medicală românească. București 1907.*
14. **Gustavi Orraei:** *Descriptio pestis, quae anno 1770 in Iassia et 1771 in Moscu grassata est. (Petropoli 1784).*

